

דיאלוג ברוח קורצ'אק

בתיה גלעד, מרכזת את מרכז קורצ'אק לחינוך, יו"ר האגודה הבין-לאומית על שם יאנוש קורצ'אק לשעבר, מייסדת המכון החינוכי הישראלי על שם יאנוש קורצ'אק.

ד"ר אבי צור, חבר במרכז קורצ'אק לחינוך, בעבר מפקח על הוראת האנגלית במינהל לחינוך התיישבותי-פנימייתי ועליית הנוער במשרד החינוך.

"בשעת השיחה ביער, דיברתי לראשונה לא אל הילדים אלא עם הילדים, דיברתי לא על מה שאני רוצה שהם יהיו, אלא מה הם רוצים ויכולים להיות. אולי אז שוכנעתי לראשונה שניתן ללמוד הרבה מילדים, שגם הם מציגים וזכותם להציג תביעות משלהם, להעמיד תנאים, להביע הסתייגות"¹

המעשה החינוכי הנו מפגש מאתגר וקסום בין המבוגר הסובייקטיבי עם הצעיר הסובייקטיבי. מה שביניהם הוא הידע, המיומנויות, הכשרים, הכישורים והניסיון של המבוגר, המעוגנים בערכים של כבוד האדם באשר הוא אדם, צדק והוגנות, עצמאות ואחריות אישית וחברתית. היכולת לגעת בכל תחומי הידע טמונה בדיאלוג המשמעותי שבין שניהם. גישתו החינוכית של קורצ'אק מקנה השראה וכלים חינוכיים כדי להגשים יעדים אלו. עקרונות פדגוגיים העומדים בבסיס מורשתו החינוכית של קורצ'אק נחשבו לפורצי דרך בשעתם, ועודם רלוונטיים וחדשניים גם כיום.²

אחד היסודות המשמעותיים שבדיאלוג זה הוא היכולת להתבטא, האוזן הקשובה והרגישות לנאמר מתוך כבוד הדדי. קורצ'אק נמנה כאחד ממייסדי אמנת זכויות הילד, אשר נחתמה בשנת 1989 על ידי האו"ם ומבטאת בסעיפיה את עיקרי גישתו החינוכית ערכית.

אנו מוצאים בסעיפי האמנה את הגישה אשר מתייחסת לילד כאל אדם צעיר, אשר אינו יכול להיאבק על זכויותיו, ועל כן החברה הבוגרת צריכה לדאוג לו. כל זאת כדי לאפשר לו לצמוח ולהיות "אזרח מועיל", אזרח בוגר, אחראי ורגיש, אזרח שווה זכויות וחובות בחברה הכללית. זכותו של הילד לחינוך – כפי שהיא באה לידי ביטוי בסעיף 28 של אמנת זכויות הילד, היא ביטוי משמעותי להגשמת זכויות הצעיר. החינוך הוא הבסיס אשר עליו יוכל הצעיר להתפתח, לבטא את כישורו, לפתח את כישוריו, להתמקצע ולהפוך את חייו למשמעותיים מבחינתו ומבחינת החברה שבה הוא חי.

סעיף 12 באמנת זכויות הילד הוא משמעותי ביותר. סעיף זה מדבר על זכותו של הילד להשמיע את קולו ולהביע את עצמו. אי-אפשר לחנך ולהצמיח, אם לא שומעים, לא מאזינים ולא נותנים כלים ואפשרויות לביטוי, כלומר אם אין מקיימים דיאלוג משמעותי. פיתוח כלים ומרחבים שבהם הצעירים יוכלו לבטא את עצמם ואוזן קשובה הם הבסיס ליכולת הביטוי של הצעיר המתבגר במרחב המבוגרים.

כל רגע מחיי הצעיר הוא רגע חינוכי -- בבית, בבית הספר ובחצר. לכל אחת מהסביבות ישנה השפעה על הילד, על הרגשתו ועל היכולת שלו לחבור לחברה, לספוג ערכים ולצמוח. בחלק "רגעים חינוכיים" בכתביו יאנוש

¹ קורצ'אק, 1996, עמ' 183.

² לאה רוזנברג היא סמנכ"לית ומנהלת האגף לקשרי חוץ ואונסק"ו במשרד החינוך.

קורצ'אק מסביר למבוגרים, להורים ולמחנכים את גישתו בנוגע לעולמם של הילדים. זאת באמצעות תיאור של חוויות אמת וניתוח רגעים פוריים בחינוך הילדים.³

יחסם של המבוגרים אל הצעיר איננו רגעי, חד פעמי, מקרי אלא הוא נכון לכל רגע מחייו של הצעיר. ועל כך כותב קורצ'אק:

"..כבוד לשעה החולפת עתה, ליום הזה, איך יוכל מחר אם לא ניתן לו היום לחיות חיי הכרה, חיי אחריות? לא לרמוס, לא לעשוק, לא להטיל לתוך עבדות המחר, לא לכבות, לא להיחפז, לא לזרז? כבוד לכל רגע לעצמו, כי ימות ולא ישוב עוד. הבה וניתן לשתות בשמחה את חדות השחר – ולבטוח. כי כן חפץ הילד. לא יצר על הזמן לסיפור מעשה, לשיחה עם כלב, לתפיסת כדור, להתבוננות מדויקת בתמונה קטנה, להעתקת אות, והכול בעין טובה. כי הדין עמו. אורך הרגע כאורך חיוך או אנחה..."⁴

גישתו של קורצ'אק במערכת החינוך

בשנת 2010 צוות היגוי להטמעת הגישה החינוכית של יאנוש קורצ'אק במשרד החינוך פיתח ערכת כרזות המבטאת בדרך מיוחדת את גישתו של קורצ'אק למגוון נושאים נבחרים; כל אחד מהנושאים, וכולם גם יחד, מביאים את הילד וצרכיו לקדמת הבמה, במטרה לאפשר לו לבטא את עצמו בדרכים שונות.⁵

הכרזות משלבות צד חזותי וטקסטים. הטקסטים הם טקסטים נבחרים מכתביו של קורצ'אק והפן החזותי מתבסס על יצירותיהם של שניים מחניכיהם של קורצ'אק וסטפה, אשר בזכות פתיחותם ורגישותם של מחנכיהם לכישרונותיהם, הצליחו לפתחם ולהגיע להישגים מרשימים. יצחק בלפר, חניך בית היתומים בשנים 1930–1938, הוא צייר ופסל, ושלמה נדל, חניך בבית יתומים בשנים 1928–1935, הוא צלם.

מערכת החינוך ככלל הינה המסגרת המאפשרת לילד לפתח את כישרו. מערכת מחנכת, מעודדת, חדשנית, היודעת והפנויה לתת מענה לכל ילד תעזור לפתח את כישרו הילדים ותעזור להם לצמוח ולהיות אזרחים מועילים בחברה בה הם חיים.

מערכת החינוך תרה אחר הדרך המיטבית להגיע לדיאלוג משמעותי עם הילדים ועם בני הנוער; דיאלוג שיאפשר לילדים למצות את כישרוניהם, להיות אזרחים מועילים בחברה ולגלות אחריות לעצמם ולסובב אותם. עלינו להתאים את המעשה החינוכי למציאות בה אנו חיים, מציאות של התקדמות טכנולוגית מואצת, המביאה עמה גם שינוי בהרגלי החיים והשפה. יחד עם זאת, המהות של המפגש מחנך-ילד וחשיבות תהליך החברות נותרו כשהיו, וחשיבותם אף גדלה והתעצמה נוכח התפתחות זו.⁶

הכרזות יכולות לשמש את המבוגר בדרכים שונות: כתוספי שיח עיוני ומעשי במסגרת צוות המחנכים, כבסיס לפעילות חווייתית לתלמידים, ובעיקר ליישום מתודות שניתן להתאים למסגרת החינוכית, הבית ספרית והביתית.

³ קורצ'אק, 1996, עמ' 112–363.

⁴ (קורצ'אק, 1976, עמ' 239).

⁵ חברי הצוות: טלי אשר, בתיה גלעד ואבי צור.

⁶ מיכל כהן, 2011. מיכל כהן היא סמנכ"לית בכירה ומנהלת המינהל הפדגוגי במשרד החינוך.

הערכה בנויה מ-13 לוחות: שני לוחות מוקדשים לאנשים אשר גיבשו פעלו, ויישמו את הגישה החינוכית -- יאנוש קורצ'אק וסטפה וילצ'ינסקה. הלוח האחרון מוקדש לימי החושך בתקופת מלחמת העולם השנייה, שבה נגדע ערך האדם, התקופה שבה קורצ'אק, סטפה והילדים נאלצו לעזוב את ביתם, לעבור לתחומי הגטו ולהיאבק לא רק על הקיום

הרוחני של הילדים, אלא בעיקר על הקיום הפיזי. יתר עשרת הלוחות עוסקים בנושאים נבחרים מהתפיסה החינוכית, והם מפורטים להלן.

דמות המחנך

"היה מה שהנך והסתכל היטב בילדים בשעה שניתן להם להיות מה שהם באמת. הסתכל ואל תדרוש, כי לא תכריח ילד ער וחריף שיהיה מרוכז ושקט, ילד חשדן וזועף לא יהיה גלוי לב ומרבה שיחה, גאה ועקשן לא יהיה נוח להיכנע".⁷ קורצ'אק ראה במחנך דמות שתפקידה להימצא עם הילד במצוקותיו ובשמחותיו. כל מחנך ימצא את סגנונו האישי ויבנה על פיו את מערכת היחסים עם הילדים.

בית הספר

"מבט כעוס של מחנך, דבר שבח, תוכחה, הלצה, עצה, נשיקה, סיפור מעשיה בתור פרס, עידוד מילולי – אלה האמצעים הרפואיים שיש להגיש, במינון קטן יותר או גדול יותר, לעתים קרובות יותר או רחוקות יותר, בהתאם למקרה, בהתאם לתכונות האינדיווידואליות של האורגניזם".⁸ לקורצ'אק הייתה ביקורת על הדרך שבה התנהלו בתי הספר באותה תקופה. הוא שאף לבית ספר דיאלוגי, שבו הילד זוכה לכך שיראו אותו, יכבדו את צרכיו ויאפשרו לו לסלול את דרכו בעולם.

טיול

הטבע היה חלק מהותי ביישום הגישה החינוכית של קורצ'אק. הטיול משמש הזדמנות טובה לפסק זמן משגרת הלימודים ולהרחבת מגוון הפעילויות. הטיול הוא, למעשה, "מפגש עם גופים ומראות, וכמפגש של אדם עם עצמו ואלוהיו".⁹

חברה וחוקים חברתיים

חוקי המוסד ומערכת הענישה נקבעו על ידי מחנכים וחניכים כאחד ויועדו גם למחנכים וגם לחניכים. לכל עברה על חוק נקבע עונש הולם על פי החלטת הרוב. לפי רשימת החוקים, העברות והעונשים, החניכים ניהלו "משפט חברים", שתפקידו הוגדר כ"הגנת בני אדם". וכך הסביר קורצ'אק בספרו "כיצד לאהוב ילדים":

כל מיני אנשים חיים ביחד [...] בית המשפט דואג שהגדול לא יזיק לקטן, ושהקטן לא יפריע למבוגר ממנו. שהחכם לא ינצל ולא ילעג לטיפש ממנו. שהנוטה לריב לא יציק, אבל גם שלא יתגרו בו. שהשמח לא ישמיע בדיחות אוויליות על חשבון העצובים. בית המשפט חייב לדאוג שלכל אחד יהיה מה שנחוץ לו, שלא יהיו אומללים וזעופים.¹⁰

⁷ קורצ'אק, 1974, עמ' 285.

⁸ קורצ'אק, 1996, עמ' 183.

⁹ כהן, שנה 2008, עמ' 175.

¹⁰ קורצ'אק, 1996, עמ' 227.

נושא קיום חברה דמוקרטית שבה כולם שווים ולכל אחד יש אפשרות ביטוי עצמי הייתה מאבני היסוד של התפיסה החינוכית-ערכית של קורצ'אק. המסגרת שבה גדל הילד צריכה לאפשר לו את ההתפתחות האישית, אבל לא פחות מכך את ההתפתחות החברתית שלו. האדם אינו אי בסביבתו, אלא הוא חלק בלתי נפרד מהחברה שבה הוא חי, ועל כן על החברה לאפשר לכל אחד להשתלב בה. הדבר יתאפשר רק אם החברה תיצור כלים שיאפשרו לכולם -- לחלש ולחזק -- להביע את עצמם, להתפתח ולהשתלב. קורצ'אק דאג במיוחד לחלשים, וזאת הוא עשה לאורך כל חייו.

אחריות ועבודה

"ידעתי כי רבים אין דעתם נוחה מכך שאני אוסף כלים לאחר הארוחות. דומני, שאפילו התורנים אינם מחבבים את המעשה [...] נאבק אני כי בבית היתומים לא נדע עבודה עדינה או גסה, חכמה או טיפשית, נקייה או מלוכלכת – עבודה לעלמות חמודות ולאספסוף פשוט; לא יהיו בבית היתומים עובדי גוף ועובדי רוח בלבד".¹¹ קורצ'אק ראה בעבודה ערך עליון לכינונם של חיים אמיתיים. מאחר שהילד הוא אדם שלם, העבודה, כבר בשנות הילדות, היא חלק בלתי נפרד מחייו.

גלויות

החיים בבית היתומים היו מלווים במשוב מתמיד על היבטים שונים בהתנהלות הילדים והמחנכים. בין המשובים שניתנו על ידי חברת הילדים הייתה הגלויה. "הגלויה אינה פרס אלא מזכרת, זיכרון".¹² הגלויות הוענקו לילדים שהתמידו במשימות כגון תורנות, עבודה, חונכות (אפוטרופסות) ועוד, לאורך זמן. מטרתן הייתה לעודד את הילדים לעשייה ולהתמדה, וכן לשמש מזכרת להצלחתם ולתרומתם לחברת הילדים. הן חולקו ארבע פעמים בשנה, עם חילופי העונות.

ספרי ילדים

"דבר נפלא – ספר. כל מה שהמציאו האנשים החכמים ביותר – כתוב בספרים. לפעמים אדם חשב כל חייו, מאה שנה, ואחר כך כתב [...] מישהו מת מזמן אך מחשבותיו צרוורות בספר. הספר כאילו מדבר, מייעץ. למה להתענות לבד כאשר אפשר למצוא בספרים מאה מורים ויועצים?"¹³

כישרון והכשרה

"אין ילדים שאין בהם כישרון, אלא שהכישרון כמה וכמה דרכים ופתחים לו: יד, אוזן, עין. יש ילדים שהתפתחותם לא הגיעה לגמר בישול – כלום אין בשבילם מקום? צריך לצור את צורתם השונה ואושרם השונה ולא לתבוע לבית דין את הטבע או בורא העולם".¹⁴ העיקרון הפדגוגי שהנחה את קורצ'אק ואת צוות המחנכים היה פיתוח כישרים אישיים בהתאם לייחודיותו של כל חניך. ילדים שזוהתה אצלם יכולת מיוחדת, ניתנו בידיהם אמצעים לפיתוח כישרונם. כך למשל, יצחק בלפר מספר: "בהיותי בן עשר לערך, ניגשה אלי באחד הימים סטפה ואמרה: 'יצחק, אני יודעת שאתה

¹¹ קורצ'אק, 1972, עמ' 165.

¹² קורצ'אק, 1996, עמ' 267.

¹³ קורצ'אק, 1979, עמ' 86.

¹⁴ קורצ'אק, 1978, עמ' 102.

אוהב לצייר. אם תרצה אקנה לך צבעים, מכחולים, נייר ועפרונות ותוכל לצייר בחדרון הקטן, בזמנך הפנוי. הידיעה שסטפה מכירה בכישרוני, וכמוה כנראה גם הדוקטור. הייתי מאושר" (עדות בע"פ של יצחק בלפר).

עיתון

בבית היתומים יצרו קורצ'אק וסטפה אווירה של אמון הדדי, פיתוח כישרונות מיותר, כבר נדון בהרחבה בפסקה הקודמת ועידוד להתמדה במאמץ להצלחה. ב"על עיתון בית ספר" נכתב: "אני מאמין באמת בצורך להוציא כתבי עת לילדים ולנוער, אבל עיתונים שהם בעצמם יהיו שותפים בהוצאתם, כתבי עת המעלים נושאים חשובים ומעניינים

בעיניהם, ולא רק שבועונים עם אגדות ועם שירים. ומה חשוב לילדים ולבני נוער זאת עליהם לומר בעצמם בעיתוניהם בבתי ספר. משום כך אני רוצה להביא כאן, בחוברת זו, כמה עצות ואזהרות שיכולות להועיל לאלה שירצו להוציא בעתיד עיתוני בית ספר".¹⁵ עיתון הילדים הוא כעין אשנב הצצה לחיי הילד, שדרכו יוכל המבוגר ללמוד על אירועים בחייו, על בעיותיו, על מחשבותיו ועל תחושותיו. העיתון הוא כלי ליכולת הילד לבטא את עצמו.

המילה:

קורצ'אק הכיר בחשיבות המילה המדוברת, הנכתבת והנקראת. היה ערך רב לשיח שבו השתמשו בתקשורת עם הילדים ובין הילדים לבין עצמם. המילה הכתובה הייתה חלק בלתי נפרד מהתנהלות הבית: "אחרת במחשבות, בדמיון, ואחרת על הנייר, באותיות ובמילים".¹⁶ "לוח המודעות" פרסם עניינים שוטפים מחיי הבית ואירועים מרחבי הארץ והעולם, ו"תיבת המכתבים" אפשרה לילדים לכתוב שאלות, בקשות או מחשבות למחנכיהם: "לפעמים קל יותר לכתוב מאשר להגיד".¹⁷ התקשורת באמצעות המכתבים אפשרה למחנך להגיב מתוך ריכוז וסבלנות. הילדים, מצדם, למדו להמתין לתשובה, להבדיל בין עיקר וטפל ולנמק את דבריהם.

בבית היתומים היו במות שיח שונות; הדיונים בפרלמנט ובבית הדין אפשרו לילדים להביע את עמדותיהם בעניינים שונים ופיתחו אצלם מיומנות של דיוק ושכנוע בדבריהם: "רק בדיבור לא תשיג כלום, אבל בלי דיבור לא תבצע שום פעולה".¹⁸ דרך נוספת שביטאה את חשיבות המילה המדוברת בעיני קורצ'אק הייתה שיחותיו ברדיו; הייתה לו פינה שבועית שהייתה מיועדת לילדים ולהורים, ובה סיפר סיפורים וניהל שיחות ייעוץ.

קורצ'אק עודד את הילדים לכתוב יומנים; "זהו מעין סיכום של העבר, סך כל הניסיון הנרכש".¹⁹ הוא עצמו עסק בכתבה ששילבה תיעוד והגות, והמחנכים עסקו בכתבה חינוכית-רפלקטיבית, שתיעדה את התנהגות הילדים ואת התהליכים הפדגוגיים.

כסופר, קורצ'אק העניק חשיבות מיוחדת לספרים: "הספר משפיע לחיוב או לשלילה. הספר עשוי להעניק ידע, רווחה, אושר – יכול להציל או להביא לאבדון".²⁰ בצד הכבוד הרב לספר באשר הוא, קורצ'אק הציע שלא לקדש את הספרים,

¹⁵ קורצ'אק, 2006, עמ' 125--142.

¹⁶ קורצ'אק, 2006, עמ' 101.

¹⁷ קורצ'אק, 1996, עמ' 212.

¹⁸ קורצ'אק, 1963, עמ' 140.

¹⁹ קורצ'אק, 2006, עמ' 104.

אלא לבוא עמם במגע ולהתעורר לחשיבה באמצעותם (הוא כלל ביניהם למשל גם ספרים על בעלי חיים, ספרי בישול וספרי גינון).

סוף דבר

רלוונטיות הנושאים שהעלה קורצ'אק אינה מוטלת בספק, וזאת רק מתוך הצצה רגעית, חלקית לעושר הרב של כתביו. קורצ'אק הבין את עולם הילד, הוא חשב במונחים של הילדים מתוך הבנה של אדם בוגר, הבנה עמוקה לצורכי הילדים, צרכים אשר לא השתנו גם כיום, במאה העשרים ואחת.

מקורות

- כהן, אדיר (2008). הדיאלוג הקורצ'אקי - דיאלוג של אהבה. בתוך : נ. אלוני, דיאלוגים מעצימים בחינוך ההומניסטי, 2008, קיבוץ מאוחד.
- קורצ'אק יאנוש (1963). כיצד לאהוב ילדים. הקיבוץ המאוחד.
- קורצ'אק יאנוש (1972). כתבים, כרך 4, מן הגטו, הקיבוץ המאוחד.
- קורצ'אק יאנוש (1974). עם הילד, כתבים כרך 1, הקיבוץ המאוחד.
- קורצ'אק יאנוש (1976). ילדות של כבוד, כתבים, כרך 2, הקיבוץ המאוחד.
- קורצ'אק יאנוש (1978). דת הילד, כתבים כרך 3, הקיבוץ המאוחד.
- קורצ'אק יאנוש (1996). כתבים כרך א'. הקיבוץ המאוחד.
- קורצ'אק יאנוש (2003). כתבים כרך ח', הוצאת האגודה ע"ש יאנוש קורצ'אק בישראל ובית לוחמי הגטאות, מ.א.ק. קרית ביאליק
- קורצ'אק יאנוש (2006). כתבים כרך ט', האגודה ע"ש יאנוש קורצ'אק בישראל, בית לוחמי הגטאות. מ.א.ק. קרית ביאליק
- קורצ'אק, יאנוש (1979). המלך מתיא באי השומם, כתר